

tevékenység, hanem maga a magyar irodalom tanítása is. E tárgy tanítása ill. tudása nem hasonlítható más tárgyakéhoz, mert itt az eredmény nem a tárgyi tudásban áll s abból meg sem állapítható. E tárgy természete a lélek készségét kívánja, mely nélkül csaknem semmit ér minden adattudás.

Lehet megoldás az is, hogy mindazokat, amiket a lelkekre akarok írni, egy füzetbe iratom gyönyörű kiállításban, a lélek azonban kongani fog. Nem teszem, inkább vállalom a következményeket s megelégszem saját lelkiismeretem nyugalmaival.

Gergely Gergely.

A nevelés eszközeinek szerepe a népiskolai olvasmánytárgyalásban.¹

A nevelés tapasztalati fogalmából következik, hogy a nevelés huzamos ideig tartó, céltudatos és tervszerű szellemi tevékenység: Tehát nem egyszeri közbelépés, önkénytelen tevékenység, hanem meggondolást, tudatos alakítást kíván a nevelőtől. Az iskolában a tanító a nevelő. Hogy a tanító a nevelés feladatait teljesíteni tudja, szüksége van olyan eszközökre, amelyekkel feladatait megoldhatja; ezek a nevelés eszközei. Különösen a tantárgyak tanítása közben pótolhatatlanok a nevelési eszközök. Ezek a következők: 1. gondozás: ápolás és gondoskodás, 2. tanítás: példaadás és oktatás, 3. gyakorlás: szoktatás és foglalkoztatás; ez utóbbiaknak segédeszközei: a jutalmazás és büntetés. — Az olvasás megtanítása sokirányú munkát kíván a tanítótól, ezért tanításában nagy szerepük van a nevelés eszközeinek.

Nézzük, miképpen érvényesülnek az egyes nevelési eszközök a tantárgy oktatása közben. Az olvasmánytárgyalási oktatási egység feldolgozása is a szokott hármastagolás: fokozatok szerint történik; ha vizsgálódunk, azt találjuk, hogy minden egyes fokozatban más-más eszköznek jut nagyobb szerep. De ezek nem válnak külön egymástól, hanem az egyik kiegészíti a másikat, erősíti a másik hatását, mert az eszközök a nevelés egy-egy részlete, tehát a nevelés ezeknek az eszközöknek változatos alkalmazása. Tárgyuk szempontjából nézzük sorra az egyes eszközöket.

1. A gondozás azt jelenti, hogy másnak a gondját magunkra vesszük. Ennek két alakja közül *a)* az ápolásnak csak teljesen fejletlen gyermek nevelésében van jelentősége. Tehát ez az eszköz az olvasás-és olvasmánytárgyalásban nem érvényesül.

b) A gondoskodás a külső körülmények kedvező alakítása. E meghatározás tartalmából következik, hogy a tanítónak erre az eszközre gondolnia kell az olvasás tanítása közben. Meg kell őriznie a növendéket a kedvezőtlen hatásoktól; vagy azokat jóra fordítani a növendék

¹ Az egész cikk minden ízében *Imre Sándor: Népiskolai neveléstan* c. művéhez kapcsolódik, szószerint átvéve belőle több fogalmi meghatározást, külön jelezés nélkül.

számára. Vigyáznia kell a tanítónak arra, hogy a gyermek ne hajoljon közel az olvasókönyvhöz, a nap ne süssön a könyvre, viszont kellő világosság legyen a teremben. Gondoskodik arról is a tanító, hogy másik tanuló ne vonja el társát a munkától, vagyis mindenki vegye ki részét a közös munkából, hogy mindenkinek kellő szemléltetési anyag álljon rendelkezésére egy-egy olvasmány tárgyalásakor. De nemcsak a külső körülményekre kell kiterjednie a tanító figyelmének, azaz gondoskodásának, hanem arra is, hogy minden növendékben meglegyen a dolgozáshoz szükséges lelki feltétel. Ne erőltesse a gyermeket az olvasásra, ha otthon olyan volt a családi hangulata, hogy nem tud attól a gyermek megszabadulni; ezt a jószemű tanítónak észre kell vennie. Ennek figyelembevétele igen nagy gondot kíván a tanítótól, ezért nehéz feladat ennek a nevelési eszköznek a használata. Ügyelnie kell a tanítónak arra, hogy ne vigye túlságba a gondoskodást, mert ez veszélyezteti a növendék önállósulását. — Az oktatás fokozatait nézve, leginkább az előkészítésben van a helye ez eszköz alkalmazásának, mert ekkor teremti meg a megfelelő külső körülményeket.

2. A másik nevelési eszköz a tanítás: az elme művelése és az ismeretszerzés irányítása. Tanítani annyit jelent, mint megismertetni valami mással, amit az a másik még nem tud, nem ismer. Az olvasmánytárgyalás mindig gazdag alkalom tudnivalók megismertetésére. A tanítás két eszközében jelenik meg előttünk, a példaadás és az oktatás alakjában.

a) A példaadás cselekvés abból a célból, hogy a növendék ezt lássa, ugyanezt tegye és ezzel a cselekvés bizonyos módját elsajátítsa. Amint mindenben, az olvasás megtanításában is a példaadás eleinte a legfőbb. Példát ad a tanító a helyes és szép olvasásra. A növendék ezt utánozza, eleinte minden meggondolás nélkül. Tehát a tanító bármikor és bármit olvas a növendék előtt, hangsúlyozva, az egyes szókat jól megkülönböztetve, az írásjelekről ügyelve kell olvasnia. Példát kell mutatnia az olvasmány helyes értelmezésére, mert így nyer indítást később arra, hogy ő is így értelmezzen, magyarázzon majd magának olvasmányt. Ez az eszköz-használat meggondolást és tudatos cselekvést kíván a tanítótól. Itt kapcsolódik a példaadás a másik nevelési eszközzel, a szoktatással. A folytonos példa a gyermekre olymódon hat, hogy ő mindig e szerint igyekszik cselekedni s így módon szokások létesítésére vezet.

b) Az oktatás az elme művelésében való rendszeres vezetés. Ennek az eszköznek van a legnagyobb szerepe az olvasás és olvasmánytárgyalásban, a gyakorlás után. Minden egyes szó értelmezése alkalmával bizonyos ismereti anyagot szerez a gyermek. Ez az anyag azonban a tanító vezetése nélkül nem jut el a megértésig, csak mint idegen tartalom helyezkedik el a növendék elméjében. Hogy ez ne történjék meg, szükséges, hogy a tanító irányításával az új tartalmak kapcsolódjanak a régebbi ismeretekhez, mert e nélkül a növendék elméjében nem világosodik meg az új, azaz nem megy végbe a megértés. A tanító vezetése szükséges ahhoz is, hogy megindítsa az új feldolgozását. A helytelen feldolgozás eredménye a helytelen gondolkodás. Valamely szónak a

megmagyarázása is oktatás, ez segíti a növendéket ahhoz, hogy lassanként megismeri az őt körülvevő környezetet, eljut oda, hogy a maga tapasztalatait helyesen dolgozza fel és értelmesen gondolkodjék. Oktatás közben szoktatva is: egyszeri olvasásra is megérti később az olvasmányt vagy költeményt, gondolkodik azon is: vajjon mi indította a költőt arra, hogy ezt a verset megírja, milyen lelkiállapotban volt akkor. El tudja képzelni azt a kort, amelyben a költő élt. Minderre a tanító rendszeres, tervszerű oktató és szoktató munkája vezeti el a növendéket. Az oktatási egység feldolgozásának fokozataiban az oktatásnak a megértetésben van nagyobb jelentősége. Itt folyik a szöveg-, szó, fogalom-, gondolat-magyarázás, szemléltetés, gondolkodtatás (régiekhez kapcsolás), rávezetés, (az alapgondolat megértetése). Mindez a növendék nevelésében egy-egy részlet, de egyben az értelmi nevelés célját is szolgálja, a szellemi önállóságot. Itt különösképpen kell vigyázni a tanítónak, hogy az oktatás nem cél, hanem eszköz.

3. A nevelésnek harmadik eszköze: a gyakorlás. Szerepe az, hogy a feldolgozást pontosabbá, a cselekvést könnyebbé és tökéletesebbé teszi. Az olvasás és olvasmánytárgyalásnak kétségtelenül legnagyobb jelentőségű eszköze.

a) Egyik alakja: a szoktatás, abban áll, hogy bizonyos hatásoknak újra meg újra kitesszük a növendéket mindaddig, míg azok a hatások úgy mennek rajta végbe, hogy észre sem veszi. A szoktatásnak kettős jelentősége van: kívánatos tulajdonságok megerősítése és nem kívánatosak elsorvasztása. Az olvasásban kívánatos tulajdonság az, hogy a gyermek tudjon helyesen, szépen: hangsúlyosan, értelmesen olvasni. Erre példa a tanító olvasása. Minél többször alkalmat kell adni a gyermeknek az olvasás gyakorlására. Ha a gyermek hibásan olvas valamit, rosszul hangsúlyoz, azt a tanítónak észre kell vennie és szoktatnia a jó olvasásra, helyes: természetes hangsúlyozásra. A gyermek beszédjének javítása is szoktatás, azaz a jó megerősítése, a rossz elsorvasztása. A folyamatos olvasás gyakorlás útján fejlődik ki. Az első osztályban még csak szótagolva olvastatunk, majd mindinkább közeledik a gyermek a folyamatos olvasáshoz. Ezenkívül szoktatnia kell a tanítónak a gyermeket tiszta kiejtésre, a szómagyarázat alkalmával gondolatainak pontos kifejezésére. Ennek következetes alkalmazása fejleszti ki a gyermekben a pontosságot a beszédben s vele igazságszeretetet a beszéd tartalmában, mert amikor valamely szót meg akar magyarázni, keresi a helyes értelmet, a helyes magyarázatot, tehát tulajdonképpen az igazságot. — Érvényesül a szoktatás, illetve ennek az ellentéte: a leszoktatás eszköze akkor is, amikor hadaró beszédű gyermekkel foglalkozunk. Lassan, tagoltan ismétljük az olvasott szókat. A szoktatás eredménye később mutatkozik meg, azért a tanítónak türelemmel kell végeznie e feladatát is. Nagyobb tér e nevelési eszköznek az érvényesítésére az oktatás harmadik fokozatában: a megerősítésben nyílik. Itt történik a megszerzett új ismeretnek a növendékek életére való alkalmazása és begyakorlása, azaz állandósítása.

b) Másik alakja a gyakorlásnak: a nevelői célzatú foglalkoztatás az emberi kifejlődés hosszú útján az ösztönös mozgás és a tervszerű,

önálló cselekvés között van. A cselekvés által gyakorlódnak készségeink. A gyermek szempontjából igen nagy jelentőségű a foglalkoztatás. Az olvasás és olvasmánytárgyalásban könnyű foglalkoztatni a gyermeket. Amit lehet, a gyermek olvas a tanító helyett. Különösképpen a felsőbb osztályokban. A csendes foglalkozás legmegfelelőbb anyaga az olvasmányok olvastatása: a gyakorlás az olvasásban. Ezzel nyer a gyermek készséget ahhoz, hogy folyamatosan tud olvasni. Foglalkoztatja a tanító a gyermeket, amikor velé magyaráztatja meg a szavakat, vele rajzoltat a táblára, vele dramatizáltatja az olvasmányt vagy költeményt, vele véteti észre valaminek a különbségét vagy hasonlóságát. A szemléltető vagy a könyvben található képről a gyermek beszél; ő gondol el eseteket a képről, tehát egész szellemi életét foglalkoztatja. A megerősítés második részében, de a megértetés első részében is szerepel nevelési eszköz. Mindenik nevelési eszközzel szoros kapcsolatban van.

A foglalkoztatás segédeszközéről is érdemes megemlékezni: a jutalmazás és büntetésről. A gyermek vágyik a dicséretre; tehát szereti hallani nevelője jó, kedvező véleményét. A nevelő véleményének kifejezője a jutalmazás, ennek ellenkezőjében rejlik a büntetés hatása.

A jutalmazás és a büntetés csak akkor értékes, ha a nevelő megelégedettségének vagy elégedetlenségének a kifejezői. Jutalmazni lehet a szép olvasást, helyes értelmezést, gondolkodást egy-két dicséző szóval, egy gyöngéd kézsíogatással. Ez a gyermeket még nagyobb erő kifejtésre sarkalja. Büntetni kell a döcögős, kapkodó, hangsúlytalan olvasást, helytelen értelmezést, „mellébeszélő“ feleletet figyelmeztető, intő szóval, de sohasem testi fenytéssel. Az olvasást mi éppen meg akarjuk kedveltetni. A büntetés kétélű fegyver, tehát a tanítót nevelői érzéke figyelmezteti a helyes cselekedetre és a mód gondos megválasztására.

A tanítónak mindenkor gondolnia kell bármely tárgy oktatása közben a nevelés összes feladatára s ezeknek megoldása érdekében megfontolással használnia a nevelés megfelelő eszközeit. Az olvasás és olvasmánytárgyalásban alkalom van arra is, hogy az eszközöket az egyének sajátosságaihoz is alkalmazza. Az eszközök használásának munkájából tevődik össze az egész nevelési tevékenység, amelynek mindegyik eszközre szüksége van, hogy az egyoldalúságot elkerülve célját elérje. Gondoljunk csak arra: hogyan tanulna meg a gyermek olvasni, ha a tanító nem mutatja meg, hogy hogyan kell; hány gyermek szeme romlanék el, ha a tanító nem ügyelne, nem gondoskodnék kedvező külső körülményekről. A nevelésnek tehát minden részlete egybefonódik s kiegészíti, segíti egymást a nevelés céljának: a teljes fejlettségnek — elérésében. Így éri el a tanító azt a célt, amelynek gyümölcsét az élvezi, akiért van: a növendék.

Toth Tibor.